

УДК 781.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/86-1-30>**Тетяна КАЗНАЧЕЄВА,**

orcid.org/0000-0002-8692-2844

кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувач кафедри загального та спеціалізованого фортепіано
Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової
(Одеса, Україна) itaniamusic@gmail.com

ТВОРЧІСТЬ ЕМІЛЯ ФОН РЕЗНІЧЕКА У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СИМФОНІЧНОГО ЖАНРУ

У статті досліджується творча постать відомого австрійського музиканта, музикознавця та композитора чеського походження Еміля фон Резнічека. Найбільшу популярність принесла митцю опера «Донна Діана», створена у 1894 році, увертюра з якої залишається популярною й у теперішній час. Зауважено, що творча спадщина Е. Резнічека, яка розглядається у контексті основної течії австро-німецької музичної історії часів кінця XIX – початку XX століть, складається не лише зі здобутків у оперному жанрі. Йому належать й вагомі досягнення у симфонічній, хоровій, камерній, фортепіанній та органній музиці. Визначено основні принципи симфонічної традиції композитора, що сповнені витонченості, іронії та експериментів з формою. Особлива увага приділяється дослідженню симфоній, які демонструють його індивідуальний стиль, що поєднує пізній романтизм із сатиричними елементами. Підкреслено значення у контексті розвитку жанру останньої П'ятої симфонії ор. 125, що має назву «Танцювальна». Зазначено, що цей твір демонструє унікальний стиль зрілого періоду творчості Е. Резнічека: витончену іронію, неочікувані ритмічні трансформації, ознаки неокласичної оркестровки та вільний підхід до симфонічної форми. Проаналізовано жанрово-стилістичні особливості симфонії ор. 125: композитор використовує традиційні танцювальні мотиви, що отримують жартивілву, майже гротескну обробку; відчутний вплив різних танцювальних жанрів – від класичного менуету до популярної польки; важливу роль відіграють ритмічні експерименти – зміна розмірів, несподівані паузи та акценти; твір має ознаки неокласичної оркестровки – чіткі текстури, прозоре звучання, витончену динаміку. Загалом, індивідуальний стиль Е. Резнічека поєднує пізній романтизм із сатиричними елементами. Симфонічна творчість композитора яскраво втілює схильність до музичного гумору, майстерне поєднання класичних прийомів розвитку з модерними елементами та є цікавим прикладом нестандартного підходу до симфонічного жанру в XX столітті.

Ключові слова: симфонічна творчість, симфонія, жанр, індивідуальний стиль, ритмічні експерименти, іронія, модерні елементи.

Tetiana KAZNACHEIEVA,

orcid.org/0000-0002-8692-2844

PhD in Arts, Assistant Professor;

Head of the Department of General and Specialised Piano
The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music
(Odesa, Ukraine) itaniamusic@gmail.com

EMIL VON REZNICEK'S WORK IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE SYMPHONIC GENRE

The article explores the creative figure of the renowned Austrian musician, musicologist, and composer of Czech origin, Emil von Reznicek. The greatest popularity came to the artist through his opera *Donna Diana*, composed in 1894, whose overture remains popular to this day. It is noted that Reznicek's creative legacy, considered in the context of the main currents of Austro-German musical history at the turn of the 19th and 20th centuries, is not limited to achievements in the operatic genre. He also made significant contributions to symphonic, choral, chamber, piano, and organ music. The fundamental principles of Reznicek's symphonic tradition are identified, characterized by refinement, irony, and formal experimentation. Special attention is given to the study of his symphonies, which showcase his individual style, combining late Romanticism with satirical elements. The significance of his last symphony, the Fifth Symphony, op. 125, known as the *Dance Symphony*, is emphasised in the context of the development of the genre. It is noted that this work demonstrates the unique style of Reznicek's mature period: refined irony, unexpected rhythmic transformations, elements of neoclassical orchestration, and a free approach to symphonic form. The genre and stylistic features of Symphony op. 125 are analyzed: the composer employs traditional dance motifs, giving them a humorous, almost grotesque treatment; the influence of various dance genres – from the classical minuet to the popular polka – is evident; rhythmic experiments play a crucial role, including changes in meter, unexpected pauses, and accents. The work also exhibits characteristics of neoclassical orchestration, featuring clear textures, transparent sonority, and refined dynamics. Overall, Reznicek's individual style blends late Romanticism with satirical elements. His symphonic works vividly embody his inclination toward musical humor, his masterful combination of classical developmental techniques with modern elements, and serve as an intriguing example of an unconventional approach to the symphonic genre in the 20th century.

Key words: symphonic creativity, symphony, genre, individual style, rhythmic experiments, irony, modern elements.

Постановка проблеми. Еміль Ніколаус фон Резнічек увійшов до числа видатних випускників Лейпцизької консерваторії поруч з іменами Миколи Лисенка, Сергія Борткевича та інших музикантів. Композитору завжди доводилося боротися за визнання його творчості. Найбільш часто виконується, навіть за межами Європи, увертюра до опери «Донна Діана» Е. Резнічека. Успіх мала й його комічна опера на одну дію «Гра або серйозно» (1930). Однак, дуже мало інформації про Е. Резнічека взагалі можна знайти зараз у літературі про основну течію австро-німецької музичної історії часів кінця XIX – початку XX століть.

Еміль Ніколаус фон Резнічек народився 4 травня 1860 року у Відні. Він працював у той час, коли у Німеччині та Австрії творили Ріхард Штраус, Густав Малер, Ганс Пфіцнер, серед молодших композиторів Франц Шрекер, Макс Регер, Арнольд Шенберг і Альбан Берг. Багато з цих композиторів були колегами або друзями композитора, з деякими з них він тісно співпрацював під час своєї творчої кар'єри. Попри значний внесок у симфонічну та оперну музику, творчість Е. Резнічека залишається недостатньо вивченою порівняно з його сучасниками. Аналіз його індивідуального композиторського стилю, розгляд оригінальних інноваційних рішень у симфонічних творах та їх впливу на подальший розвиток жанру є актуальним з точки зору розширення музикознавчих знань щодо переосмислення симфонічної традиції межі століть.

Аналіз досліджень. Інформації щодо творчості та біографічних відомостей Е. Резнічека дуже небагато. Деякі дані стосовно життя та перелік основних творів містить сторінка про Еміля фон Резнічека на особистому сайті його онука. Також є посилання на інформаційний ресурс Національної історичної бібліотеки України стосовно створення композитором у 1922 році опери «Олоферн» за трагедією «Юдіф і Олоферн» німецького поета та драматурга Крістіана Фрідріха Геббеля. У дослідженні, присвяченому творчості колеги-композитора Йозефа Маркса Е. Дашак наводить деякі факти з життя Е. Резнічека (Дашак, 2023: 15). Аналіз форми хорового твору «In Memoriam» на історичному фоні здійснено у статті Анни-Крістін Харенберг. Творчість австрійських романтиків Еміля Ніколауса фон Резнічека, Йозефа Маркса, Франца Шмідта та Егона Корнаута з наведенням документації рукописних джерел у музичній колекції Австрійської національної бібліотеки у фокусі уваги роботи Томаса Лейбнітца. Разом з тим, вивчення симфонічної творчості Е. Резнічека,

його творчості як представника австро-німецької музичної історії часів кінця XIX – початку XX століть залишається актуальним музикознавчим завданням.

Мета статті – висвітлити основні аспекти творчої спадщини Е. Резнічека, дослідити його симфонічні твори та проаналізувати жанрово-стильові ознаки П'ятої симфонії ор. 125.

Виклад основного матеріалу. Австрієць чеського аристократичного походження та справжня дитина Дунайської монархії, Еміль фон Резнічек з'єднав кров слов'янських, угорських і візантійських предків. Батько Йозеф дослужився до чину фельдмаршала-лейтенанта. Мати композитора померла, коли йому було чотири роки, зведеним братом був художник-карикатурист Фердинанд.

Композиції Е. Резнічек навчався у Маєр-Ремі в Граці, а згодом у Лейпцизькій консерваторії у Карла Рейнеке та у майстра академічного контрапункту Саломона Ядассона. Працював придворним капельмейстером у Мангеймі та Варшаві, потім Першим капельмейстером у Комічній опері в Берліні, як диригент був відомим у Варшаві та Лондоні.

Зазначимо, що Е. Резнічек був видатним піаністом і органістом. Його твори для фортепіано (наприклад, Дві фантастичні п'єси, створені у 1896 році) технічно є дуже складними, конкурують із творами його німецького сучасника Макса Регера.

Перший великий сценічний успіх прийшов з виконанням опери «Донна Діана» в Празі у 1894 році. Прем'єрами симфоній композитора диригували видатні музиканти часів кінця XIX – початку XX століть: Артур Нікіш (Симфонія D-dur, Симфонія f-moll), Фелікс Вайнгартнер (Танцювальна симфонія); прем'єрами опер – Густав Малер (опера «Донна Діана»), Лео Блех («Гра або серйозно», «Синя Борода», «Олоферн»). Інтерпретаторами його музики були Вільгельм Фуртвенглер і Еріх Кляйбер, Бруно Вальтер і Карл Шуріхт, Фелікс Моттль і Клементс Краус. Симфонічна поема «Невдаха» (1912) вважається прямою пародією на симфонію «Життя героя» Рихарда Штрауса.

З початку XX століття Е. Резнічек переважно жив у Берліні де викладав у Вищій музичній школі. Зауважимо, що у важкі часи Другої світової війни композитор перебував під постійною увагою Третього Рейху, оскільки не симпатизував нацистським ідеалам і не схвалював їх. Аж до спалаху своєї смертельної хвороби, він підтримував своїх молодих колег-композиторів у якості німецького делегата в «Постійній раді з міжнародної співп-

раці композиторів». На цю посаду його призначив його найпалкіший прихильник Ріхард Штраус.

Творчість Еміля фон Резнічека охоплює період між 1890–1930 роками. Він є автором семи опер, семи оперет, балету «Золоте теля» та музики до театральних вистав. Збереглися нотні записи хорового оформлення композитором духовних і світських текстів, а також його збірки пісень з фортепіано або у оркестровому супроводі, композиції для органу та фантазійні п'єси для фортепіано.

Однак, найвагомішим внеском у музичне мистецтво стали камерні (п'ять струнних квартетів, твори для скрипки соло та оркестру) та оркестрові твори композитора.

Е. Резнічек написав п'ять симфоній. Кожна з них вирізняється або витонченістю, іронією або драматичними контрастами чи експериментами з формою. Його симфонічна музика постає на кордонах великої традиції пізнього романтизму. Е. Резнічек не є новатором, модерністом, але деякі його зрілі твори мають характеристики, які можна визначити як експресіонізм, або початковий приклад неокласицизму. Його музика дуже часто має сатиричний характер. Сучасні композитору критики та біографи звертали увагу на сміливий оркестровий колорит, високорозвинену оркестрову техніку, підкреслювали, що як один із останніх романтиків він ніколи повністю не поривав зв'язків з тональною традицією.

Відмінною рисою мелодичного стилю Е. Резнічека є коротка тема. Використовуючи точне повторення або подовжуючи мелодію, він розвиває нові музичні ідеї, фрагментуючи свої теми та розташовуючи їх у різній послідовності. Ці фрагменти часто стають схожими на вагнерівські мотиви, формуючи музичні конотації, поспіль з'являються знову, щоб посилити драматизм композиції та утворюють надзвичайну мелодійність. Характерними ознаками творів композитора є постійне використання модуляції, насичений оркестровий колорит і дуже складний контрапункт, що базується на основі традиційної форми.

Перша симфонія ор. 50 (1902) демонструє вплив стилістики Л. Бетховена та А. Брукнера, але також містить оригінальні елементи музичного гумору, що притаманні творчості Е. Резнічека. Твір виділяється драматичною напруженістю та яскравими оркестровими фарбами.

Друга симфонія ор. 45 (1911–1912) має назву «Іронічна». Одна з найцікавіших робіт композитора, в ній відчутний іронічний і навіть саркастичний підхід до традиційної симфонічної форми, який утворює своєрідну пародію на творчість Р. Вагнера та А. Брукнера.

Третя симфонія ор. 90 (1920–1922) «Трагедійна» вирізняється серйозним й глибоким характером звучання завдяки помітним драматичним контрастам та глибокому психологізму.

Четверта симфонія ор. 100 (1930–1931) також має назву «Іронічна». У творі новий розвиток та майстерне втілення отримують деякі прийоми, використані у Другій симфонії: композитор насичує звучання сатиричними елементами та незвичними гармонічними рішеннями, експериментує з симфонічними традиціями та стилями.

Особливу увагу варто звернути на П'яту, яскраву та ритмічно насичену «Танцювальну симфонію» (1925), яка відображає захоплення композитора танцювальними жанрами. Під час прем'єри твором диригував Фелікс Вайнгартнер – один із найвидатніших представників німецької диригентської школи.

Перша частина – Полонез – починається з унісону, який виконується групою духових інструментів, потім ритмоформула полонезу з'являється у ударних. Пізніше проводиться основна тема, яку виконує весь оркестр, перериваючись саркастичними хроматичними репліками струнних інструментів. Потім у розділі *tranquillo*, що передує контрапунктичному розробковому розділу, додається звучання арфи, флейти та струнних інструментів, яке разом утворює казкову атмосферу. Реприза повертає первісне викладення основної теми, розділ *tranquillo*. Завершує полонез стреттне проведення матеріалу *maestoso* та першого унісонного елемента, що проводиться у звучанні фортіссімо. Загалом у симфонічному циклі Перша частина утворює своєрідний живий та енергійний вступ з чіткими ритмами та яскравими, виразними темами. Музика запам'ятовується граційними танцювальними мотивами, що нагадують класичні балетні форми. Відчутний вплив віденської вальсової традиції, але з легким гумором та несподіваними гармонійними ходами. Струнні та дерев'яні духові інструменти створюють легку, майже пасторальну атмосферу.

Друга частина – Чардаш – починається зі вступу у якому поступово з'являються репліки струнних інструментів та виразна тема *misterioso* у кларнета та фагота. Головна тема *Allegro con brio*, з хроматичними репліками та акцентами *tutta la forza* тричі переривається соло скрипки (з каденціями) та терцовими *scherzando* флейти та кларнета. Необхідно відзначити тонку оркестровку, експресивне звучання арфи і проникливе соло гобоя. Колорит музики цієї частини характеризує злиття різних національних течій. В ній традиції богемного музикування поєднуються з характерними угор-

ськими кадансовими зворотами та німецькими традиціями поліфонічного розгортання матеріалу. Чардаш виконує роль повільної частини симфонічного циклу, що характеризується більш ліричним та плавним рухом. Її спокійний та елегантний характер звучання нагадує середньовічний танець або традиційний менует у стилі Й. Гайдна. Плавні мелодійні лінії створюють відчуття аристократичної легкості.

Третя частина – Лендлер – характеризується типово вальсовим звучанням основної теми, що виконує скрипка, але викладення є більш «обтяженим», акцентованим, що є характерним для народних зразків лендлеру. Привертає увагу «вагнерівське» звучання оркестру у середньому розділі форми *Da saro* з виразним тембром валторни. Швидка та грайлива частина, що поєднує фактуру віденського вальсу зі скерцозними контрастними побудовами. Відчутний також вплив популярного у той час танцювального жанру польки. Найяскравіша й найбільш іронічна частина, сповнена грайливості та несподіваних ритмічних змін, навіть джазових елементів. Контрастні динамічні зміни та нестандартне використання духових інструментів додають звучанню комічного ефекту.

Четверта частина – Тарантела – завершальна частина циклу. Найбільш цікава, як за своєю формою рондо-сонати, так й завдяки яскравій та жвавій манері викладення. Характеризується швидким темпом, що постійно прискорюється, створюючи відчуття невинного руху. Основна тема, цікава тим, що поєднує тематичні елементи усіх попередніх частин. Її викладення трансформується від традиційного для жанру тарантели до звучання *furioso*, яке наповнено саркастичними стрибками на октавний інтервал, хроматичними гамоподібними злетами з різним напрямом руху у всіх групах оркестру. Структура рондо-сонати дозволяє поєднувати повторення яскравої основної теми, що добре запам'ятовується, з різноманітністю, яка утворюється й завдяки контрастним епізодам і розробці. Музика частини – святковий танцювальний апофеоз. Оркестр звучить повно й розкішно, з акцентом на ударні та мідні духові інструменти. Кода викликає почуття завершеності та задоволення, веде до динамічної фінальної кульмінації та утворює своєрідний підсумок всієї симфонії.

«Танцювальна симфонія» є одним із найбільш оригінальних симфонічних творів Е. Резнічека. Вона демонструє схильність композитора до музичного гумору та експериментів, що поєднують класичний стиль з модерними елементами. У музичному стилі симфонії яскраво втілюється іронічний підхід, який є типовим для композитора. Це – прагнення «погратися» з очікуваннями слухача, майстерне поєднання серйозного симфонічного жанру із легкою танцювальною основою. Відчутний вплив різних танцювальних жанрів – від класичного менуету до більш характерних полонезу та чардашу. Важливу роль відіграють ритмічні експерименти – зміна розмірів, несподівані паузи та акценти. Твір має ознаки неокласичної оркестровки – чіткі текстури, прозорі звучання, витончена динаміка. Зазначимо, що симфонія написана в міжвоєнний період, коли симфонічна музика переживала значну трансформацію під впливом нових музичних напрямків, таких як неокласицизм та джазові тенденції.

Висновки. Розгляд основних напрямів творчої спадщини Е. Резнічека, його хорових, камерних, фортепіанних та органних творів, а особливо дослідження здобутків у симфонічній музиці, дозволяє зробити наступний висновок: індивідуальний стиль композитора поєднує пізній романтизм із сатиричними елементами, твори симфонічної традиції сповнені витонченості, іронії та експериментів з формою. Аналіз П'ятої симфонії Е. Резнічека, однієї з пізніх робіт композитора, демонструє схильність композитора до музичного гумору, майстерне переосмислення традиційного танцювального ритму, вільний підхід до трактування симфонічної форми. Дослідження жанрово-стилістичних особливостей цього твору дозволяє визначити наявність традиційних танцювальних мотивів, що мають жартівливу, майже гротескну обробку.

Загалом, період, що охоплює кінець XIX – початок XX століття є кульмінаційним у розвитку симфонічного жанру: симфонія досягає найвищої складності та експресії у творчості А. Брукнера, Г. Малера, Р. Штрауса, Я. Сібеліуса. Разом з тим, важливо підкреслити й значення симфонічної музики Е. Резнічека, що поєднує класичні прийоми з модерними елементами та є цікавим прикладом нестандартного підходу до симфонічного жанру в XX столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дашак Є. Фортепіанна творчість Йозефа Маркса: специфіка перетворення традицій: дис. ... д-ра філософії: 025 Музичне мистецтво / НМАУ ім. П. І. Чайковського. Київ, 2023. 261 с.
2. Геббель К. Ф. Крістіан Фрідріх Геббель. *Національна історична бібліотека України* : веб-сайт. URL: https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/641/?utm_source (дата звернення: 07.04.2025).

3. Reznicek E. N. von. *Emil Nikolaus von Reznicek* : веб-сайт. URL : <https://reflex.at/~michael.reznicek/emil.html> (дата звернення: 07.04.2025).

4. Harenberg A.-C. Emil Nikolaus von Rezniceks «In Memoriam» Zur Werkgestalt vor dem historischen Hintergrund. *researchgate.net* : веб-сайт. URL: https://www.researchgate.net/publication/372966685_Emil_Nikolaus_von_Rezniceks_In_Memoriam_Zur_Werkgestalt_vor_dem_historischen_Hintergrund_in_Reznicek_Studien_Band_4_2019_Musikverlag_HM_Fehrmann_2019_S_40-52 (дата звернення: 07.04.2025).

5. Leibniz T. Österreichische Spätromantiker: Studien zu Emil Nikolaus von Reznicek, Joseph Marx, Franz Schmidt und Egon Kornauth: mit einer Dokumentation der handschriftlichen Quellen in der Musiksammlung der Österreichischen Nationalbibliothek. Hans Schneider Verlag, 1986. 182 S.

REFERENCES

1. Dashak Ye. (2023). Fortepianna tvorchist Yozefa Marksa: spetsyfika peretvorennia tradytsii. [Joseph Marx's piano works: the specifics of the transformation of traditions] : dys. ... d-ra filosofii: 025 Muzychne mystetstvo / NMAU im. P. I. Chaikovskoho. Kyiv, 2023. 261 p. [in Ukrainian].

2. Hebbel K. F. Kristian Fridrikh Hebbel [Christian Friedrich Goebbel] *Natsionalna istorychna biblioteka Ukrainy* URL : https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/641/?utm_source (access date: 07.04.2025) [in Ukrainian].

3. Reznicek E. N. von. *Emil Nikolaus von Reznicek* [Emil Nikolaus von Reznicek] URL : <https://reflex.at/~michael.reznicek/emil.html> (access date: 07.04.2025) [in German].

4. Harenberg A.-C. Emil Nikolaus von Rezniceks «In Memoriam» Zur Werkgestalt vor dem historischen Hintergrund [Emil Nikolaus von Reznicek's «In Memoriam» On the work's form against the historical background]. *researchgate.net* URL: https://www.researchgate.net/publication/372966685_Emil_Nikolaus_von_Rezniceks_In_Memoriam_Zur_Werkgestalt_vor_dem_historischen_Hintergrund_in_Reznicek_Studien_Band_4_2019_Musikverlag_HM_Fehrmann_2019_S_40-52 (access date: 07.04.2025) [in German].

5. Leibniz T. (1986). Österreichische Spätromantiker: Studien zu Emil Nikolaus von Reznicek, Joseph Marx, Franz Schmidt und Egon Kornauth: mit einer Dokumentation der handschriftlichen Quellen in der Musiksammlung der Österreichischen Nationalbibliothek [Austrian Late Romantics: Studies on Emil Nikolaus von Reznicek, Joseph Marx, Franz Schmidt and Egon Kornauth: with a documentation of the manuscript sources in the music collection of the Austrian National Library]. Hans Schneider Verlag, 1986. 182 S. [in German].